

УДК 94(477.82/85)(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.14>

Павло КОРИНЕНКО

доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (korinenkopavlo@gmail.com)

Pavlo KORINENKO

Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History of Ukraine, Archaeology and Special Branches of Historical Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027 (korinenkopavlo@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6269-0217>

Назарій САВИЦЬКИЙ

здобувач вищої освіти кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (savytskyin@gmail.com)

Nazariy SAVYTSKYI

higher education student of the Department of History of Ukraine, Archaeology and Special Branch of Historical Sciences Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027 (savytskyin@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9589-1736>

**ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН ІЗ ПОЛЬЩІ В УРСР У 1944–1945 РР.
(НА ПРИКЛАДІ СЕЛЯНСЬКОЇ РОДИНИ АГАФІЇ КРУЛЬКО ТА АНТОНА КРІЛЯ)**

Анотація. Метою статті є всебічне дослідження життєвих траєкторій двох українських селянських родин, які зазнали примусової депортації з післявоєнної Польщі до УРСР у 1944–1945 рр. Дослідження зосереджується на обставинах їх виселення, особливостях й етапах адаптації до нових соціально-економічних умов, трансформації традиційного сільського способу життя в умовах радянської колективізації, а також на характері міжособистісних і трудових взаємин між переселенцями та місцевими українськими селянами в доколгоспний і колгоспний періоди. **Методологічна основа дослідження** ґрунтується на принципах історизму, системності, об'єктивності та критичного аналізу. Використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) та спеціальні історичні підходи (історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний). Історичний підхід дав змогу комплексно розглянути передумови та механізми депортації українського сільського населення з Польщі, простежити закономірності їх соціально-економічної адаптації в нових умовах життя, реконструювати матеріальні, побутові та психологічні аспекти інтеграції в радянське суспільство. **Новизна дослідження** полягає в мікроісторичному підході – реконструкції долі двох конкретних українських родин, А. Крулька та А. Кріля, що ілюструє вплив міждержавних політичних рішень на життя окремих людей. На основі поєднання усних свідчень, архівних документів і контекстуального історіографічного аналізу показано, як примусове переселення спричинило глибокі зміни в матеріальних умовах, морально-психологічному стані та соціальних взаєминах цих родин у двох історичних періодах – доколгоспному та колгоспному житті в УРСР. **Висновки.** Аналіз життєвого досвіду двох українських селянських родин у завершальний період Другої світової війни та в перші повоєнні

роки засвідчує трагічний характер депортаційних процесів, що охопили сотні тисяч українців. Родини стикнулися з надзвичайними матеріальними труднощами, психологічною напругою та соціальною ізоляцією. Будучи змушеними підкорятися спершу польській, а потім радянській владі, вони зберегли глибоке відчуття туги за рідним краєм. Із часом родини поступово адаптувалися до нової соціально-економічної реальності, знайшли своє місце в місцевій громаді та зберегли шанобливе ставлення до свого минулого. Такі мікроісторичні дослідження сприяють глибшому розумінню соціальної динаміки та психологічних наслідків примусових міграцій серед українського сільського населення 1940-х років.

Ключові слова: депортація, переселення, українські родини, Польща, УРСР, адаптація, колгоспне село.

DEPORTATION OF UKRAINIAN PEASANTS FROM POLAND TO THE USSR IN 1944–1945 (ON THE EXAMPLE OF THE PEASANT FAMILY OF AGAFIA KRULKO AND ANTON KRILY)

Abstract. *The purpose of this article is to conduct a comprehensive study of the life trajectories of two Ukrainian peasant families who underwent forced deportation from postwar Poland to the USSR in 1944–1945. The research focuses on the circumstances of their displacement, the peculiarities and stages of adaptation to new socio-economic conditions, the transformation of their traditional rural way of life under Soviet collectivization, and the character of interpersonal and labor relations between the deportees and local Ukrainian villagers in both the pre-collective and collective farm periods. Methodology.* The methodological framework of the study is based on the principles of historicism, systematization, objectivity, and critical analysis. The research employs general scientific methods (analysis, synthesis, comparison, and generalization) and specific historical approaches (historical-genetic, historical-comparative, and problem-chronological). The use of a historical approach made it possible to comprehensively examine the prerequisites and mechanisms of the deportation of Ukrainian rural populations from Poland, to trace patterns of their socio-economic adaptation in new living conditions, and to reconstruct the material, everyday, and psychological aspects of their integration into Soviet society. **Scientific novelty.** The novelty of this research lies in its microhistorical perspective – the reconstruction of the destinies of two particular Ukrainian families, those of A. Krulko and A. Kril, as a case study illustrating the impact of interstate political decisions on individual human lives. Drawing on a combination of oral testimonies, archival documents, and contextual historiographical analysis, the article reveals how forced resettlement led to a profound transformation in the material circumstances, moral and psychological state, and social interactions of these families during two distinct historical stages – pre-collective and collective life in the USSR. **Conclusions.** The examination of the life experiences of these two Ukrainian peasant families during the final stage of the Second World War and the early postwar years demonstrates the tragic nature of the deportation processes that affected hundreds of thousands of Ukrainians. The families faced extreme material hardship, psychological strain, and social alienation. Forced to submit first to Polish and then to Soviet authorities, they nonetheless retained a deep sense of nostalgia for their native environment. Over time, they gradually adapted to the new socio-economic reality, found their place within the local community, and preserved a respectful and caring attitude toward their past. Such microhistorical studies contribute to a deeper understanding of the social dynamics and psychological consequences of forced migrations among the Ukrainian rural population in the 1940s.

Key words: deportation, resettlement, Ukrainian families, Poland, Ukrainian SSR, adaptation, collective farm village.

Постановка проблеми. Питання депортації українських селян із Польщі в УРСР у 1944–1945 рр. є однією з маловивчених, але надзвичайно важливих сторінок історії українсько-польських відносин у повоєнний період. Цей процес торкнувся сотень тисяч людей, серед яких переважали селянські родини, змушені залишати свої домівки, землю та звичний спосіб життя. Дослідження конкретних прикладів, як-от історії родин А. Крулько та А. Кріля, дає змогу не лише відтворити хронологію депортаційних заходів, а й глибше зрозуміти соціально-психологічні наслідки переселення для українського села. При цьому постає низка проблемних питань: якими були мотиви польської та радянської влади в проведенні депортацій, як

селяни реагували на насильницьке переселення та як ці події вплинули на формування нових соціальних і культурних умов в УРСР.

Метою статті є всебічне дослідження життєвих траєкторій двох українських селянських родин, які зазнали примусової депортації з післявоєнної Польщі до УРСР у 1944–1945 рр.

Історіографія та джерельна база дослідження. Питання депортації українських селян із Польщі в УРСР у 1944–1945 рр. залишається однією з маловивчених тем повоєнної історії українсько-польських відносин. Історіографічний аналіз цього явища дає змогу простежити, як змінювалося сприйняття подій у радянських, польських та сучасних українських дослідженнях, а також визначити основні підходи до вивчення переселень населення. Важливий внесок у дослідження задекларованої проблеми зробили С. Ткачов [1], В. Кіцак [2, с. 40–47], Т. Гонтар [3, с. 8–13], Л. Зашкільняк [4, с. 3], А. Боляновський [5, с. 54–71], Я. Дашкевич [6, с. 37–45], М. Онофрійчук [7, с. 159], Т. Пронь [8, с. 59–72] та інші. Основу джерельної бази становлять збірники матеріалів [9; 10]. Приватні архіви родин А. Крулько та А. Кріля [11; 12], матеріали Державного архіву Тернопільської області [15, арк. 1].

Виклад основного матеріалу дослідження. На осінь 1944 р. стало очевидним, що Друга світова війна наближається до свого завершення. Для народів, які проживали на теренах Східної Європи, розпочинався новий, значною мірою непередбачуваний етап історичного розвитку. У суспільстві поширювалися занепокоєння щодо характеру формування повоєнних політичних режимів, установлення нових державних кордонів, можливостей компенсації за втрачене під час воєнних дій майно та відновлення зруйнованого господарства. Водночас для пересічних громадян українського походження, які проживали на території Польщі, а також для польських мешканців українських земель майбутнє залишалося особливо невизначеним. З огляду на те, що представники обох народів брали участь у бойових діях на боці ворожих армій, ставлення до них із боку переможних держав викликало побоювання й не мало однозначного прогнозу. Така ситуація створювала атмосферу тривоги, невпевненості та очікування кардинальних змін у політичному, соціальному й національному житті регіону.

9 вересня 1944 р. підписано польсько-радянську угоду про переселення українського населення з територій Холмщини, Підляшшя, Посяння та Лемківщини до УРСР. У документі зазначалося, що переселення мало здійснюватися «на добровільних засадах», що, принаймні формально, надавало цьому процесу характеру гуманітарної акції, скерованої на «добровільний обмін населенням» між двома державами. Проте, як засвідчують подальші події, декларативний принцип добровільності часто залишався лише на папері. Хоча, імовірно, певна частина українських родин дійсно добровільно погоджувалася змінити місце проживання, керуючись міркуваннями безпеки чи надією на краще життя, для більшості цей процес мав «примусовий характер». Українські селяни, які не висловлювали бажання залишати свої домівки, зазнавали адміністративного тиску, залякувань, а в окремих випадках – відвертого насильства з боку польських або радянських органів влади.

У нашому дослідженні увагу зосереджено на долях двох українських селянських родин, які без їхньої згоди були позбавлені польського громадянства та в примусовому порядку депортовані за межі польської держави до УРСР. Ці конкретні історії дають змогу показати трагічні наслідки реалізації політичних рішень на рівні людських доль, відтворити механізми депортаційного процесу та відчутти його психологічний вимір.

У науковій і публіцистичній літературі дослідники неодноразово зверталися до проблеми термінологічного визначення цього явища. У працях уживаються різні поняття: «депортація», «виселення», «переселення», «евакуація», – кожне з яких має свої змістові й політичні відтінки. Так, термін «переселення» переважно застосовувався в радянській офіційній документації для надання процесові «легітимного» та добровільного характеру, тоді як у сучасній історіографії

домінує поняття «депортація», що точніше відображає його примусовий, репресивний зміст [13, с. 3–4].

Різноманіття термінологічних підходів, уживаних різними дослідниками, пояснюється, на нашу думку, тим, що в кожному конкретному випадку автори враховували широкий спектр обставин, пов'язаних зі зміною місця проживання сотень тисяч українців, характером дій польських державних органів та наслідками цього процесу для подальшої долі українського населення. Видається, що саме термін «депортація» найбільш адекватно відображає зазначені реалії. Такого підходу дотримуються й укладачі «Політичного енциклопедичного словника», у якому подано таке визначення: «Депортація – вивезення, вигнання, виселення, примусове переселення особи, групи осіб чи народів, що вважаються соціально або політично небезпечними, за межі держави чи певного регіону. Це крайня форма дискримінації, яка означає насильницьке переселення громадян. Депортація за національною ознакою здійснювалася за рішенням державних органів у позасудовому порядку» [14, с. 140–141].

З'ясувавши основні обставини широкомасштабного процесу зміни місць постійного проживання українського селянства на території Польщі, доцільно простежити цей процес крізь призму індивідуальних людських доль. У цьому контексті предметом подальшого аналізу стали життєві обставини двох родин – А. Крулько та А. Кріля, які до депортації проживали відповідно в Любачівському та Ярославському повітах.

Авторам цієї праці випала нагода особисто зустрітися та поспілкуватися з Агафією Крулько, якій на момент інтерв'ю виповнилося 93 роки. Вона мешкає в селі Лозова Байковецької територіальної громади Тернопільського району. Попри поважний вік, респондентка зберігає ясну пам'ять і здатна послідовно відтворювати перебіг подій власного життя, окреслюючи їхні причини, розвиток і наслідки. Отримані свідчення дають змогу усвідомити масштаб духовної стійкості, витривалості та глибокої прив'язаності українських селян до рідної землі.

Досліджуючи проблему депортації українського селянства з території Польщі до УРСР, авторам цієї праці в попередніх наукових розвідках доводилося опрацьовувати значний масив джерельних матеріалів, що стосуються зазначеної тематики. Водночас особливе враження справила багато в чому трагічна доля родини А. Крулько. Її життєва історія є важливим джерелом для глибшого й, головне, об'єктивнішого відтворення обставин, у яких опинилося українське селянство в перші повоєнні роки.

За її спогадами, у селі Нове Любачівського повіту проживало близько 250 українських і 50 польських родин. У довоєнний період стосунки між ними на побутовому рівні залишалися здебільшого доброзичливими, без суттєвих конфліктів чи проявів ворожості. Єдиним чинником соціальної напруги було обмеження українських селян у праві придбання земель сільськогосподарського призначення, запроваджене польською владою. На ринку землі, де зберігалася система приватної власності, перевагу традиційно віддавали польським господарям. Можна припустити, що перед проведенням земельних торгів вони домовлялися між собою щодо прийнятної вартості ділянок, що створювало штучні бар'єри для українських покупців. Окрім того, поляки мали значно ширший доступ до банківських кредитів, що полегшувало їм купівлю землі [11].

Українські селяни, своєю чергою, не часто продавали власні наділи, але прагнули придбати хоча б невеликі додаткові площі. Це породжувало приховане невдоволення дійсною соціально-економічною нерівністю. Водночас зазначені обмеження не ставали перешкодою для створення змішаних українсько-польських шлюбів, які нерідко сприяли поліпшенню матеріального становища українських родин [11].

Восени 1945 р. до села Нове прибув представник місцевої адміністрації в супроводі декількох жандармів. Вони оголосили про скликання зборів українських родин біля сільської

церкви. За спогадами А. Крулько, на ці збори люди приходили цілими сім'ями – з дітьми, відчуваючи тривогу й передчуття недобрих подій [11].

Під час зібрання представник влади повідомив присутнім, що згідно з рішенням уряду, українське населення підлягає виселенню з території с. Нове. Щоб уникнути відкритих проявів невдоволення, він намагався переконати селян, що це лише тимчасовий захід, після якого вони зможуть повернутися до своїх домівок. Оголошення про виселення стало для українських родин цілковитою несподіванкою – воно викликало розгубленість і незрозуміння причин таких дій з боку влади [11].

Українські селяни не повірили обіцянкам представника польської влади й відмовлялися залишати рідне село Нове. Для примусового виконання урядового розпорядження через кілька годин у село ввійшов озброєний військовий підрозділ. Вимога військових була однозначною: або селяни добровільно покидають село, або проти них буде застосовано зброю [11].

Українські селяни були змушені підкоритися вимогам влади і розпочати підготовку до виїзду із села. На збори їм відвели лише декілька годин, при цьому влада попередила, що дозволяється взяти із собою лише мінімальну кількість речей. За таких обставин родини брали найнеобхідніше – певний запас продуктів харчування, зерна, круп, а також основні предмети побутового вжитку. Однак вони не мали змоги забрати найцінніше, що було нажите роками важкої праці, – землю (родина А. Крулько володіла п'ятьма га), худобу, коней. Через обмежений час для зборів селяни також не могли продати своє майно, яке залишилося в громаді с. Нове. Подальша його доля, зокрема хто і в який спосіб ним розпорядився, А. Крулько невідома. Варто зазначити, що жодної компенсації за втрачене майно родина А. Крулько, як і більшість інших виселених українських родин, від польської влади не отримала [11].

Зібравшись у такий спосіб, усі українські родини вирушили до залізничної станції в Любачеві. За спогадами очевидців, ця процесія налічувала близько 700–800 осіб – людей зі сльозами на очах, з плачем дітей і стогоном літніх селян. Діставшись до пагорба, що височів неподалік села, вони зупинилися, щоб спільно помолитися та востаннє поглянути на свої домівки. Побачене вразило до глибини душі: над селом здіймався дим — горіли їхні дерев'яні хати. У цю мить усі зрозуміли, що повернення додому вже не буде. На станції Любачів для виселених українців подано товарні вагони, пристосовані для перевезення вантажів; пасажирських вагонів не передбачалося. Невдовзі після відправлення ешелону з Любачева в одному з вагонів, де зберігалися речі депортованих селян, спалахнула пожежа, унаслідок якої все їхнє майно було знищене вогнем [11].

25 грудня 1945 р. родина А. Крулько разом із кількома іншими сім'ями прибула на залізничну станцію Великі Бірки Тернопільської області. Інші родини переселенців із с. Нове розселили в різних регіонах України. На станції їх зустрів представник радянської влади, який порадив прямувати до с. Лозова того ж району. За його словами, у цьому населеному пункті залишалося багато порожніх будинків, серед яких вони могли обрати собі помешкання для проживання [11]. Лозова розташована за 4 км від міста Тернополя, на березі річки Гніздечна. У ньому було велике пасовище, придатне для випасання худоби й коней. Місцеві землі відзначалися високою родючістю, оскільки належали до зони чорноземів і забезпечували добрі врожаї [11].

Прибувши до Лозової, переселенці виявили, що всі хати були порожні й ніхто в них не мешкав. З'ясувалося, що декілька тижнів тому село залишили польські родини, які виїхали до Польщі. Причиною цього переселення став збройний інцидент між польським й українським населенням, унаслідок якого загинуло чимало поляків, що проживали в селі [11].

Родина А. Крулько, як й інші переселенці, мала змогу обрати будь-який будинок для подальшого проживання. За спогадами А. Крулько, обраний ними будинок був у край незадовільному

стані: у ньому не було дверей, у вікнах вибите скло (на той час був кінець грудня), а меблів узагалі не залишилося. Пошуки будівельних матеріалів і скла для ремонту будинку виявилися марними, оскільки в місцевості таких ресурсів просто не було. Опинившись в екстремальних умовах, переселенці шукали нестандартні рішення для облаштування житла. Для засклення вікна використали скло з ікони, замість столу застосували плоский камінь із подвір'я, а вхідні двері зробили з кількох сніпків сухого кукурудзиння. Ліжком для всієї родини слугувала земляна підлога, на яку постелили суху соломку. Харчування сім'ї було вкрай обмеженим і мало напівголодний характер [11].

Із запровадженням одноосібного господарювання виникли значні труднощі щодо земельних відносин та наділення переселенців конкретними земельними ділянками. Основна проблема полягала в тому, що на землі, залишені польськими родинами, претендували місцеві жителі. Для ілюстрації масштабу цієї проблеми можна навести дані зі службової довідки завідувача Тернопільського обласного земельного відділу облради депутатів трудящих: на 24 листопада 1946 р. до області прибуло 34 487 господарств українських переселенців, яким почали надавати земельні ділянки за місцем нового проживання [15, арк. 1]. За таких обставин розподіл земельних ділянок став джерелом додаткової соціальної напруги між переселенцями та місцевим населенням.

Весною 1946 р. родині А. Крулько, як й іншим переселенцям, було виділено для користування 3 га земель у полі. У цьому ж році та до моменту створення колгоспу землю обробляли на правах одноосібного господарювання. Оскільки в сім'ї бракувало робочої худоби, значну частину роботи виконували за допомогою підручних знарядь, а чималу площу обробляли лопатами. Праця тривала весь світловий день і залучала всіх членів сім'ї. За користування виділеною землею селяни сплачували податки, забезпечували своє харчування, а частину вирощеної продукції реалізовували на ринку в Тернополі [11].

У 1949 р. в Лозовій засновано колгосп, вступ до якого фактично мав примусовий характер. Батько А. Крулько, попри застереження матері, подав заяву про вступ до колгоспу. Земля, яка перебувала в користуванні родини, була включена до земельного фонду колгоспу, що означувало завершення періоду одноосібного господарювання. Багато переселенців і надалі сподівалися на можливе повернення до с. Нове Любачівського повіту. Відтоді родині А. Крулько залишалося в користуванні лише 0,3 га орної землі та 0,03 га присадибної ділянки [17, с. 285]. Схожа ситуація склалася і в інших сім'ях переселенців. Новим і небажаним стало не лише обмеження площі землі, а й об'єднання колишніх одноосібних наділів у єдиний масив, який тепер оброблявся спільно всіма колгоспниками. За спогадами А. Крулько, оплата праці в Лозовецькому колгоспі в повоєнні роки становила 16 грамів зерна та 16 копійок за один трудовий день. У середньому колгоспник за рік міг заробити близько 40 кг зерна та 40 карбованців [11].

Доля депортованої з Польщі родини А. Кріля складалася дещо інакше. До 1944 р. вони мешкали в с. Частковіці Ярославського повіту, на правому березі річки Сян, тобто на східних кордонах Польщі. За наполегливою рекомендацією польської влади та із запевненням, що ця територія не залишатиметься в складі Польщі, родина А. Кріля в складі шести осіб, а також інші українські сім'ї цього краю були вимушені евакуюватися до УРСР [12].

Під час від'їзду з Польщі родині А. Кріля дозволили взяти із собою речі домашнього вжитку та одну корову, яку можна було завантажити до товарного вагона. Проте розпорядитися власною землею, площею 4 га, вони не змогли й назавжди її втратили. Жодної компенсації за втрачене майно родина не отримала [12].

Першою зупинкою для родини А. Кріля стала залізнична станція Яструбове Козівського району Тернопільської області. Там їм запропонували самостійно знайти житло. Працівник залізниці порадив рухатися до с. Лозова, де, за його інформацією, залишалося чимало

незаселених будинків. У Лозовій родина А. Кріля знайшла відповідний будинок й одразу почала його облаштовувати. Згодом їм виділили 3 га орної землі, а також невелику присадибну ділянку, на якій вирощували городні культури [12].

Із заснуванням у 1949 р. колгоспу в Лозовій, А. Кріль подав відповідну заяву про вступ до колгоспу. Його дружина гостро засуджувала такий крок, а він пояснював його тим, що колгосп, на його думку, довго не протримається й згодом розпадеться. Проте обставини склалися інакше. А. Кріля призначено головою колгоспу, на посаді якого він працював декілька років. Попри обіймання керівної посади, ні він, ні його дружина не користувалися жодними привілеями; норма виробітку трудових днів залишалася такою ж, як в інших колгоспників. Єдиним винятком було виділення голові колгоспу коня та брички для об'їзду полів і контролю за виконанням робіт, а також для поїздок на наради в районний та обласний центри [12].

Проблеми, однак, існували, насамперед у стосунках із районним начальством. Непорозуміння виникали через завищені податкові зобов'язання колгоспу, дріб'язковий контроль із боку керівництва за веденням польових робіт, утриманням поголів'я худоби тощо. Не витримавши таких умов, А. Кріль, посилаючись на поважний вік, подав заяву про звільнення з посади голови колгоспу. Райвиконком задовольнив його прохання [12].

Швидко промайнули роки. Колгоспу в селі Лозова вже не існує. Колишні члени колгоспу – нащадки перших переселенців – отримали земельні паї площею близько 2 га. Невдовзі, через нестачу необхідних знарядь для обробітку землі та слабкий стан здоров'я, вони передали свої паї фермеру в оренду. У користуванні родин залишилася лише невелика ділянка в полі площею близько 0,3 га та невеликі присадибні земельні наділи [12].

Нащадки депортованих із Польщі, які проживають у Лозовій, на добровільні пожертви збудували пам'ятник, установлений у центрі села. На ньому викарбувані імена всіх жителів, які оселилися в селі після депортації, а також зазначено їхні попередні місця проживання на території Польщі. Щороку у визначений громадою пам'ятний день мешканці села збираються на службу Божу та вшановують тих, хто подолав усі труднощі в ті, вже далекі від сьогодення роки [12].

Декілька років тому, у межах реалізації державної програми щодо утворення об'єднаних територіальних громад, село Лозова добровільно приєдналося до Байківецької територіальної громади. Її управлінська структура взяла на себе функції розпорядника земель. Старше покоління продовжує обробляти свої 0,3 га орної землі та невеликі присадибні ділянки, вирощуючи на них городні культури [12].

Молоде покоління здебільшого не проявляє інтересу до ведення господарства на землі, вважаючи таку працю малоприбутковою. Нащадки депортованих українських селян із Польщі здебільшого працевлаштовуються в місті Тернополі або виїжджають на роботу за кордон.

Висновки. Депортація українських селян з Польщі та їхнього життя після переселення свідчить про масштабність й організованість цього процесу, що здійснювався за участю державних структур обох країн із застосуванням адміністративного та військового примусу. Переселенці зазнали значних матеріальних втрат, включно з втратою землі, худоби та майна, а життєві історії родин Агафії Крулько та Антона Кріля ілюструють як типові, так й індивідуальні аспекти переселення. На новому місці вони опинилися в екстремальних умовах: без достатньої робочої худоби, будівельних матеріалів та фінансових ресурсів, що зумовило тяжку фізичну працю та обмежене харчування в перші роки. Заснування колгоспу в 1949 р. поклало край одноосібному господарству, об'єднало земельні наділи в єдиний масив і запровадило нові форми організації праці та оплати, створивши додаткові соціальні та адміністративні труднощі. З плином часу старше покоління продовжує обробляти малі земельні ділянки, тоді як молодь здебільшого віддає перевагу працевлаштуванню в місті або роботі за кордоном. Водночас збереження пам'яті про депортацію – через пам'ятники, щорічні богослужіння та фіксацію імен

переселенців – формує колективну ідентичність громади та дає змогу передавати історичний досвід наступним поколінням. Аналіз індивідуальних історій родин переселенців сприяє глибшому розумінню не лише соціально-економічних, а й психологічних та культурних наслідків депортації для українського селянства середини ХХ ст.

Література

1. Ткачов С. В. Польсько-український трансфер населення 1944–1946 рр. Виселення поляків з Тернопілля. Тернопіль, 1997. 216 с.
2. Кіцак В. Переселення українців Польщі із південних та східних областей УРСР в Західну Україну. *Українсько-польські відносини в ХХ столітті: державність, суспільство, культура. Науковий збірник*. Тернопіль, 1999. С. 40–47.
3. Гонтар Т. Відображення переселення українців з Польщі до УРСР у 1944–1946 рр. в історичній літературі. *Українсько-польські відносини в ХХ столітті: державність, суспільство, культура. Науковий збірник*. Тернопіль, 1999. С. 8–13.
4. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки в ХХ столітті: історіографічні аспекти. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. Львів, 2005. С. 3.
5. Боляновський А. Депортації як чинник впливу на розвиток українсько-польських відносин у 1944–1945 рр. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Вип. 2: Депортації 1944–1951 рр. Львів, 2007. С. 54–71.
6. Дашкевич Я. Акція «Вісла» – важкі питання. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Вип. 2: Депортації 1944–1951 рр. Львів, 2007. С. 37–45.
7. Онуфрійчук М. Мета, характер і наслідки примусового переселення етнічних українців із території Холмщини й Підляшшя. *Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: Зб. наук. праць*. Луцьк, 2008. С. 159.
8. Пронь Т. Масове переселення українців з Польщі в УРСР в 1944–1946 рр.: ключові концепти удокументованого та історіографічного наративу. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2012. Вип. 17. С. 59–72.
9. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. рр. Документи, матеріали, спогади. У 3 т. Т. 1: 1939–1945 рр. / Відп. ред. Ю. Сливка; Упоряд. І тому: Ю. Сливка, І. Білас, В. Голяк, М. Ковальчук, М. Литвин, Я. Лялька, О. Луцький, П. Максимук, К. Науменко, І. Патер, О. Стасюк. НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. 750 с.
10. Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР. Збірник документів / За редакцією Євгена Місила. Переклав з польської Іван Сварник. Львів : Каменяр, 2007. 257 с.
11. Приватний архів родини Агафії Крулько.
12. Приватний архів родини Антона Кріля.
13. Депортація українців з етнічних земель – трагічна сторінка в історії нашого народу. *Матеріали регіональної наукової конференції, присвяченої 60-річчю початку виселення українців з території Польщі в 1944–1946 рр.* Тернопіль, 24 жовтня 2004. С. 3–4.
14. Політичний енциклопедичний словник. Київ, 2004. С. 140–141.
15. Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-2. Спр. 9. Оп. 2. Арк. 1.
16. Коріненко П. С. Земельне питання в історичній долі українського селянства. Погляд крізь віки. Монографія. Тернопіль, 2022. С. 285.

References

1. Tkachov, S. V. (1997). Polsko-ukrainskyi transfer naselennia 1944–1946 rr. Vyselennia poliakiv z Ternopillia [Polish-Ukrainian transfer of funds 1944–1946 Vyselennia poliakiv with Ternopillia]. Ternopil, 216 s. [in Ukrainian].
2. Kitsak, V. (1999). Pereselennia ukraintsiv Polshchi iz pivdennykh ta skhidnykh oblastei URSR v Zakhidnu Ukrainu [The resettlement of Ukrainians from Poland from the southern and eastern regions of

the USSR to Western Ukraine]. *Ukrainsko-polski vidnosyny v KhKh stolitti: derzhavnist, suspilstvo, kultura. Naukovyi zbirnyk*. Ternopil, S. 40–47. [in Ukrainian].

3. Hontar, T. (1999). Vidobrazhennia pereselennia ukraintsiv z Polshchi do URSS u 1944–1946 rr. v istorychnii literature [Depictions of the migration of Ukrainians from Poland to the USSR in 1944–1946 in historical literature]. *Ukrainsko-polski vidnosyny v KhKh stolitti: derzhavnist, suspilstvo, kultura. Naukovyi zbirnyk*. Ternopil, 1999. S. 8–13. [in Ukrainian].

4. Zashkilniak, L. (2005). Ukrainsko-polski stosunki v KhKh stolitti: istoriohrafichni aspekty. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp. 13, S. 3. [in Ukrainian].

5. Bolianovskiy, A. (2007). Deportatsii yak chynnyk vplyvu na rozvytok ukrainsko-polskykh vidnosyn u 1944–1945 rr. [Deportation as a starting point for the development of Ukrainian-Polish relations in 1944–1945.]. *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*. Vyp. 2, S. 54–71. [in Ukrainian].

6. Dashkevych, Ya. (2007). Aktsiia «Visla» – vazhki pytannia ction [«Visla» – important questions]. *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*. Vyp. 2, S. 37–45. [in Ukrainian].

7. Onufriichuk, M. (2008). Meta, kharakter i naslidky prymusovoho pereselennia etnichnykh ukraintsiv iz terytorii Kholmshchyny y Pidliashshia [The purpose, nature and consequences of the forced resettlement of ethnic Ukrainians from the territory of Kholmshchyna and Pidlia]. *Ukrainci Kholmshchyny i Pidliashshia: istorychna dolia, dukhovna i materialna kultura vprodovzh vikiv: Zb. nauk. prats*. Luts'k, S. 159. [in Ukrainian].

8. Pron, T. (2012). Masove pereselennia ukraintsiv z Polshchi v URSS u 1944–1946 rr.: kliuchovi kontsepty udokumentovanoho ta istoriohrafichnoho naratyvu [Mass migration of Ukrainians from Poland to the USSR in 1944–1946: key concepts of documented and historical narrative]. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*. Vyp. 17, S. 59–72. [in Ukrainian].

9. Deportatsii. Zakhidni zemli Ukraïny kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr. rr. Dokumenty, materialy, spohady. U 3 t. T. 1: 1939–1945 rr. (1996). [Deportation. Western lands of Ukraine in the late 1930s – early 1950s. yr. Documents, materials, opinions. In 3 volumes. Vol. 1: 1939–1945 yr.] / Vidp. red. Yu. Slyvka; Uporiad. I tomu: Yu. Slyvka, I. Bilas, V. Holiak, M. Kovalchuk, M. Lytvyn, Ya. Lialka, O. Luts'kyi, P. Maksymuk, K. Naumenko, I. Pater, O. Stasiuk. NAN Ukraïny. Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha, 750 s. [in Ukrainian].

10. Repatriatsiia chy deportatsiia. Pereselennia ukraintsiv z Polshchi do URSS. Zbirnyk dokumentiv (2007). [Repatriation and deportation. Relocation of Ukrainians from Poland to the USSR. Collection of documents] / Za redaktsiieiu Yevhena Misyla. Pereklav z polskoï Ivan Svarnyk. Lviv: Kameniar, 257 s. [in Ukrainian].

11. Pryvatnyi arkhiv rodyny Ahafii Krulko [Private archives of the family of Ahafia Krulko].

12. Pryvatnyi arkhiv rodyny Antona Krilia [Private archives of Anton Kryl's family].

13. Deportatsiia ukraintsiv z etnichnykh zemel – trahichna storinka v istorii nashoho narodu. Materialy rehionalnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 60-richchiu pochatku vyselennia ukraintsiv z terytorii Polshchi v 1944–1946 rr. (24 zhovtnia 2004) [Deportation of Ukrainians from ethnic lands – a tragic page in the history of our people. Materials of the regional scientific conference dedicated to the 60th anniversary of the beginning of the expulsion of Ukrainians from the territory of Poland in 1944–1946.]. Ternopil, S. 3–4. [in Ukrainian].

14. Politychnyi entsyklopedychnyi slovnyk. (2004). [Political encyclopedic dictionary]. K., S. 140–141. [in Ukrainian].

15. Derzhavnyi arkhiv Ternopil'skoi oblasti. F. R-2, Spr. 9, Op. 2, Ark. 1.

16. Korinenko, P. S. (2022). Zemelne pytannia v istorychnii doli ukrainskoho selianstva. Pohliad kriz viky. Monohrafiia [Land issues in the historical fate of the Ukrainian peasantry. A cross-cultural perspective. Monograph]. Ternopil, S. 285. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 05.10.2025

Стаття прийнято 24.11.2025

Стаття опублікована 22.12.2025